

GENIUS LOCI

LASZLOVSZKY 60

edited by
Dóra Mérai
and

Ágnes Drosztnér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó

ARCHAEOLINGUA

Genius loci **Laszlovszky 60**

edited by

Dóra Mérai

and

**Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó**

Budapest 2018

The publication of this volume was generously funded by

CENTRAL EUROPEAN UNIVERSITY

ISBN 978-615-5766-19-0

© by the Authors and Archaeolingua Foundation

2018

ARCHAEOLOGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13

www.archaeolingua.hu

Copy editing and language editing: the editors

Layout: Zsanett Kállai

Map: Viktor Lagutov, Zsuzsa Eszter Pető, Mária Vargha, István Gergő Farkas

Front cover design: Eszter Bence-Molnár

Table of contents

Tabula gratulatoria	v
Kiadói előszó	vi
Publisher's Preface	viii
Köszöntő	x
Salutation	xi

Boundaries, Frontier Zones / Határvonalak, határvidékek

ALEKS PLUSKOWSKI – ALEX BROWN – SEWERYN SZCZEPANSKI – ROWENA BANERJEA – DANIEL MAKOWIECKI What Does a Frontier Look Like? The Biocultural Dynamics of the Lower Vistula Borderland in the Middle Ages	2
STEPHEN POW The Mongol Empire's Northern Border: Re-evaluating the Surface Area of the Mongol Empire	8
IAN WOOD Two Roman Frontiers and Their Sub-Roman Afterlife	14

Crossing Borders / Határokon át

SZAKÁCS BÉLA ZSOLT Gyulaírástól, avagy a rendi építészeti hagyományok átjárhatósága	19
CRISTOPHER MIELKE A Queen's Crusading Connections: Yolanda of Courtenay, the Fifth Crusade, and the Military Orders	25
BÁRÁNY ATTILA Angol keresztes a magyar végeken: Robert de Champlayn	28
CRISTIAN GAȘPAR Trespassing Pigs, Sons of Whores, and Randy Dogs: Marginalia on a Medieval Document from Caransebeș/Karánsebes	32
VADAS ANDRÁS A kecskeméti marhahajtók megpróbáltatásai és egy végvár jóllakott őrsége	38
LÁSZLÓ KONTLER Borders and Crossings: A Jesuit Scientist in the Whirlwind of Enlightened Reform	41
PAUKOVICS GERGŐ Hajszá az örök fiatalságért. Dr. Voronoff és a dübörgő 20-as évek	45
PINKE ZSOLT – STEPHEN POW A Gangesz-deltából a globális porondra: történeti ökológiai szempontok a kolera kórokozó (<i>Vibrio cholerae</i>) elterjedési területének átalakulásához	50
MARCELL SEBŐK Tangible Cultural Heritage: The Early History of Blue Jeans	55

Inhabiting the Landscape / Élet a tájban

SÓFALVI ANDRÁS	
A Barcaság határai és 13. század eleji településképe a Német Lovagrend adományleveleiben	60
NIKOLINA ANTONIĆ	
The Hospitallers' Estate of Čičan and its Neighbors: Spatial Analysis Yields New Information	64
ÜNIGE BENCZE	
The Abbey of Meszes: New Insights on the Site Location	68
MÓGÁNÉ ARADI CSILLA – MOLNÁR ISTVÁN	
Kísérlet a bárdudvarnok-szentbenedeki premontrei prépostság környezeti rekonstrukciójára	72
BEATRIX ROMHÁNYI	
Monasteries along the Danube	77
PUSZTAI TAMÁS – P. FISCHL KLÁRA	
A dél-borsodi síkság bronzkori és középkori településstruktúrájának összehasonlítása	82
VIZI MÁRTA	
Komplex régészeti kutatás egy egykori dél-dunántúli mezőváros területén	89
BATIZI ZOLTÁN	
Fagyosasszony és Kammerhof	95
PÁLÓCZI HORVÁTH ANDRÁS	
A középkori Kenderes településszerkezete	99
SZŐCS PÉTER LEVENTE	
Adatok Nagybánya és vidéke középkori egyházi topográfiájához	103
ZATYKÓ CSILLA	
Eltűnt berzencei malmok	108
SZABÓ PÉTER	
Középkori cseh erdőgazdálkodás a choustníki uradalom erdőszámadásainak tükrében	113
ANDREA KISS	
Before and After the Great Heat and Drought of 1540: Multiannual Trends of Grape and Grain Harvest Dates in the Vienna Hospital Accounts	117
LÁSZLÓ BARTOSIEWICZ	
“Kleine Fische, gute Fische” – But Sturgeon is Great	121
LYUBLYANOVICS KYRA	
Vad háziállat, házi vadállat: Számi rénszarvastartás a középkori és kora újkori Norvégiában	126
JUDITH RASSON	
Mountains in the Lifeways and History of Northern Macedonia	138
JEREMY MIKECZ	
Crossing the Abyss: The Apurímac Canyon at the Time of the Spanish Invasion of Peru (1533)	142

Busy Places / Nyüzsgő terek

PETROVICS ISTVÁN	
Újabb adatok Pécs késő középkori történetéhez	147
URBÁN MÁTÉ	
Lokális búcsújáró helyek a késő középkori Nyugat-Dunántúlon	151
BALÁZS NAGY	
The Marketplace of Csütörtök – A Local Market in Fourteenth-Century Hungary	156
KATALIN SZENDE	
The Sopron Fish Market	159
GERHARD JARITZ	
The Craftsman's Voice and Words in Late Medieval Austrian Urban Space	165

TABLE OF CONTENTS

ANA MARIA GRUIA Healthcare in Cluj in the Sixteenth Century: Overlapping Professions	168
ANA MARINKOVIĆ John Capistran's Mantle and the Early Propaganda of Franciscan Observant Cults in Dubrovnik	171
SABINA MADGEARU Ceremonial Space in Front of Medieval Buda: An Illuminated Fifteenth-Century French Vision	175
VÉGH ANDRÁS Óbuda látképeken	177

Layers of the Past / A múlt rétegei

KODOLÁNYI JUDIT Templomok és temetők a visegrádi Sibrik-dombon	181
ROSTA SZABOLCS Egy új lehetőség kapujában – tatárjáráskori védművek a Kiskunságban	186
BOTÁR ISTVÁN Árpád-kori edényégető kemence Csíksomlyón	193
PETAR PARVANOV Fire and Stone: Placing Flints in Graves in Late Medieval Kaliakra	197
GYARMATI JÁNOS Kumpi Wasi. Textilműhely egy inka tartományi központban	201
ZSUZSANNA PAPP REED Post It: Notes from Thirteenth-Century St Albans	207
VALERY REES The Salt of Genius: Marsilio Ficino on Food, Spices, and Nutrition	213
ROSSINA KOSTOVA The Mother of God Monastery near Varna, Bulgaria: More about Missionary Monasteries in Bulgaria in the Ninth and Tenth Centuries	217
DANIEL ZIEMANN The Imperial Abbey of Corvey in the Ninth and Tenth Century: At the Crossroads of Power	221
VIRÁGOS GÁBOR Kartal vagy Cyko? Kísérlet egy középkori nemesi család történetének rekonstruálására	226
TÓTH BOGLÁRKA – BOTÁR ISTVÁN A sepsikilyéni unitárius templom tetőszerkezeteinek kormeghatározása	244
RÁCZ MIKLÓS Egy tiszazugi újkori négyosztatú ház – Dokumentálás és építéstörténet	248

Objects beneath Our Feet / Tárgyak a föld alól

LANGÓ PÉTER A Tiszakeszi-Szódadombon talált kora Árpád-kori kereszt	254
RÁCZ TIBOR – NAGY BALÁZS Tatárjárás kori kincslelet Jászkarajenőről	258
SZENDE LÁSZLÓ Lehetett-e hadijelvény a csajági kereszt?	267
NÓRA UJHELYI Thoughts about Medieval Book Fittings from the Castle of Visegrád	270
MÁRIA VARGHA – THOMAS KÜHTREIBER Treasures of the “Lower Ten Thousand”? Hoards of Iron Objects	273

TABLE OF CONTENTS

K. NÉMETH ANDRÁS „Sarlóját ez okért bőszen fegyverré köszörülte” Késő középkori kiegyenesített sarló Kospa falu helyéről	280
MAXIM MORDOVIN A Collection of Fifteenth- and Sixteenth-Century Cloth Seals from Szolnok	285
TÜNDE KOMORI Ottomans in Pest in the Light of “Luxury” Ceramics: Four Cups from Kígyó Street	289
WICKER ERIKA A 17. századi rácszentpéteri kincslelet	294

Marking the Place / Helyek és jelek

CSERNUS SÁNDOR Keresztes családtörténet és kőbe vésett emlékezet	300
LŐVEI PÁL A pilisszántói keresztes kő legendája	305
MÉRAI DÓRA Sügérek a Nyárádmentén: Sigér Mátyás síremléke leporolva	311
VESZPRÉMY LÁSZLÓ A bambergi lovas szobra és Szent István	316
TAKÁCS MIKLÓS A pétervárad-tekiai reneszánsz kőfaragvány	321
ANNELI RANDLA What and Whom Should We Remember? The Case of the Teutonic Order’s Church and Castle in Pöide, Livonia	325

Heritage Sites, Sacred Places / Örökségi helyszínek, szent helyek

ALEKSANDAR PANTIĆ The Ambiguity of Heritage Interpretation: A Late Roman Tomb in Brestovik, Serbia	330
GYÖRGY ENDRE SZÖNYI Rocamadour: Monastic Center, Pilgrimage Place, Art Historical Interest, World Heritage Site	335
KATEŘINA HORNÍČKOVÁ A Penitent Judas Iscariot: An Exemplum of Christian Morals on the Eve of Hussitism?	339
JAMES PLUMTREE Buddha, Lenin, and the Prophet Muhammad Approaching the Landscape and Cultural Heritage of Issyk-Ata	343
ROBERT SHARP The Thames Estuary: The Cultural Heritage and Memory of the Thames Estuary at Southend-on-Sea	349
ESZTER SPÄT Constructing Religio-Ritual Heritage: The New Shrine of Shekhsê Batê in Khetar, Northern Iraq	353
ZSUZSANNA RENNER Delhi, Old and New: Changing Cityscapes and the Cultural Heritage of India’s Capital City	357
FELD ISTVÁN Pseudovár vagy történeti rekonstrukció?	364
ILON GÁBOR A velemi régészeti témaparkról	371
WOLLÁK KATALIN Örökség alapú fejlesztés Kölkeden	374

TABLE OF CONTENTS

Places of Memory / Az emlékezet helyei

JÁNOS BAK	
Nádor 20 Capriccio	380
SZENTPÉTERI JÓZSEF	
Pilistől Tételig. Elektronikus levélféle a 60 esztendő's Laszlovszky Józsefnek	382
RICHARD HODGES	
Scarlino in the 1980s, Forty Years On	386
KLANICZAY GÁBOR	
Egy hozzászólás Kremsben	390

Árpád-kori edényégető kemence Csíksomlyón

BOTÁR ISTVÁN*

Az utóbbi években több esetben olvashattunk arról, hogy az erdélyi, székelyföldi Árpád-kori kerámia időrendje bizonytalan, illetve hogy a korabeli, 11-13. századi székelyföldi, különösen a csíki edényművesség „archaizálna.” Ezen feltételezés szerint az edényművesség azon jellemzői, amelyek például Székesfehérváron vagy Kolozsváron 11-12. századiak, azok a Hargitától keletre a 13-14. században is továbbélnek. Erre épül a fent említett kijelentések lényege (talán egyben célja), hogy Csík középkori településtörténete kapcsán e sorok írója által megfogalmazott történeti rekonstrukciók hitelessége megkérdőjelezhető. Így e vélemények szerint a Csíki-medence Árpád-kori betelepülése, a Magyar Királyság itteni térnyerése nem keltezhető biztosan a 13. század eleje elé, még kevésbé a 12. századra (vagy netán korábbra).

A 11-12. századi csiki településtörténeti folyamatok rekonstruálásában nagy szerepe van a csíksomlyói Fodor-kert környezetében (1. kép) előkerült régészeti objektumoknak és leleteknek, melyekről az utóbbi időben több közlés is napvilágot látott.¹ A lelőhely fontossága nem az Árpád-korban betöltött kiemelkedő szerepéből fakad. Csupán arról van szó, hogy míg a Fodor-kertben jelenleg nem állnak épületek, addig a 11-13. századi csiki lelőhelyek többsége belterületen, jelenkori objektumokkal fedetten áll, ezért kevésbé, vagy egyáltalán nem kutatható.

A lelőhely Csíkszereda keleti részén, egy nyugat felé lejtő domboldalon, a Somlyó-patak jobb, északi partján húzódik, a Szent Péter és Pál plébániatemplomtól mintegy kétszáz méternyire. Nyugati irányba, a pálfalvi út túloldalán, a patak mentén az Árpád-kori falu bizonyosan lehúzódott a jelenlegi Somlyó/Vardotfalva alá, de ezekről a részekről a fokozott beépítettség és a kutatások eddigi hiánya miatt egyelőre csak szórványos adataink vannak. A most bemutatásra

kerülő objektum 2017 őszén, megelőző feltárás során került elő (2. kép).

Valószínűleg a környezeti viszonyokkal magyarázható, hogy az amúgy nem nagyszámú, és nem sűrűn előforduló Árpád-kori objektumokhoz képest (három lakóház, néhány kisebb-nagyobb gödör) a két gödör térben „elkülönül,” illetve nem lakóépület, hanem kézműves tevékenységgel kapcsolatos. A 2017/79. objektum egy edényégető kemence, a 2017/80-as pedig kovácsműhely. Noha a lelőhelynek csak kis részén folyt feltárás, a most rendelkezésre álló adatok alapján tény, hogy a

► **1. kép.** Csíksomlyó elhelyezkedése (készítette: Botár I.)

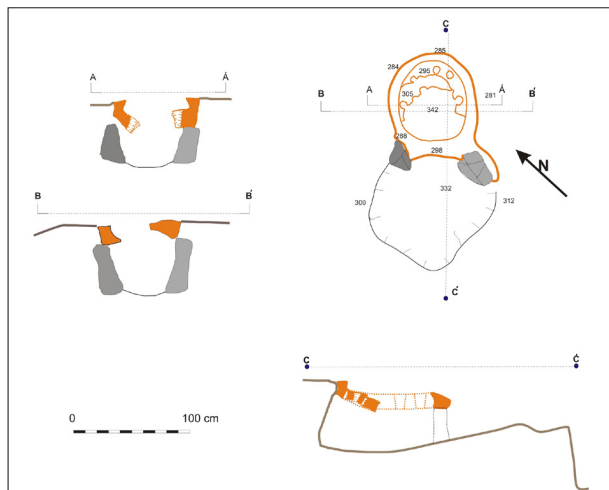
* Csíki Székely Múzeum

► **2. kép.** A lelőhely helyzete és a 2017. évi feltárás alaprajza, kiemelve a 79-es objektum (készítette: Botár I.)

domb alsó, nyugati felén az Árpád-kori településen belül valamiféle kézműves zóna látszik kirajzolódni.

A 79-es objektum foltjának széle a megelőző feltárás nyomvonalának peremén került elő, teljes feltárásához rá kellett bontani a metsztfalra. A kemence foltja a jelenlegi felszíntől mintegy 90-100 cm mélységben jelentkezett, közvetlenül egy 6. századi szláv ház foltja mellett (3. kép). A kemence előterében meglepően kis és sekély ovális munka- és/vagy tüzelőgödör húzódott, amelyet szinte teljesen kitöltött a kemence vörösre égett omladéka, és amely kezdetben nehézkessé tette az objektum bontását és értelmezését. A gépi nyest követően ugyanis összefüggés nélkül kerültek elő vörösre égett, tapasztott felületek, sárga agyagtömbök, valamint itt-ott edénytöredékek. A bontás során derült ki, hogy a kemencét működés közben (és/vagy utána is) jelentős bolygatás érthette, amely során a kemence egy részét el is hordták. Ez magyarázhatja azt is, hogy az utolsó

► **3. kép:** A 2017/79-es objektum (rajz: Botár I.)

égetés során a kemencébe helyezett és a tűztérbe beomló edények jelentős része hiányos, holott nagy edények nagy töredékeiről van szó. Egy szokásos módon összeomlott és felhagyott kemence omladékában az utolsó égetés edényei nagy százalékban azonosíthatóak és kiegészíthetők lennének, itt azonban sok hiányos edényt találtunk. Szintén a működés közbeni bolygatásra utal, hogy a nagyobb méretű edények nem égtek ki teljesen, törésfelületük morzsalékos.

A kemence alépítményét (és talán részben az égetőterét is) a fekete színű altalajba ásták, a gödröt sárga agyaggal bélelték ki, amelybe élükre állított magas köveket helyeztek, és ezekre alapozták a 10-18 cm vastagságú, 6-8 cm átmérőjű lyukakkal ellátott rostélyt. A rostély vízszintes részét eredetileg vesszőkből, kisebb ágakból készített vázra tapasztották, melynek lenyomatait a kiégett rostély megőrizte. A rostély közepét esetleg egy kő is támaszthatta. A kerekded rostély belső alapterülete meglepően kis átmérőjű, mindössze 60-70 cm-es, a kemence teljes hossza-széle 70-90 cm körüli volt. A rostély első része szintén a bolygatás áldozata lett, így csak az azonosított lyukak sűrűsége alapján becsülhetjük meg, hogy eredetileg tucatnál is több lyuk törte át. A tüzelőtér magassága 30-40 cm közötti, a hossza 1 m volt, a rostély vastagsága körülbelül 15 cm (4. kép).

A kis méret annál is inkább meglepő, mert a tűztérbe beroskadt edények között meglepően nagy cserépbográcsok töredékei is előkerültek. Az összegyűjtött töredékek alapján az utolsó égetés idején legalább három nagy és egy kisebb cserépbogrács, legalább három fazék és egy kisebb tál

► 4. kép. A feltárt edényégető kemence (fotó: Botár I.)

lehetett az égetőtérben (5-6. kép) Ezek közül egy fazék és a tál darabjai nagy százalékban előkerültek, de a többi edénynek csak a negyede, harmada került a múzeumba. Ez azt is jelenti, hogy a kemence égetőtere meglehetősen magas, a rostélytól mérve legalább 60 cm lehetett.

Az edények hurkatechnikával és kézikorongon készültek, soványításuk homokos, illetve apró fehér kavicsos. Színük, vélhetően a be nem fejezett

égetés miatt vöröses, törésfelületük olykor morzsalékos. Egy-két töredék külső felületén kisebb agyagdarabok, vagy azok lenyomata látható. Ezek az agyagtömbök talán a még nyers edények közé helyezett elválasztó elemek lehettek.

A kemence omladékából összegyűjtött edények:

1. bogrács, szájmérő: 38 cm; magasság: 51 cm (?); szín: vöröses; díszítés: sekély hullámvonal;

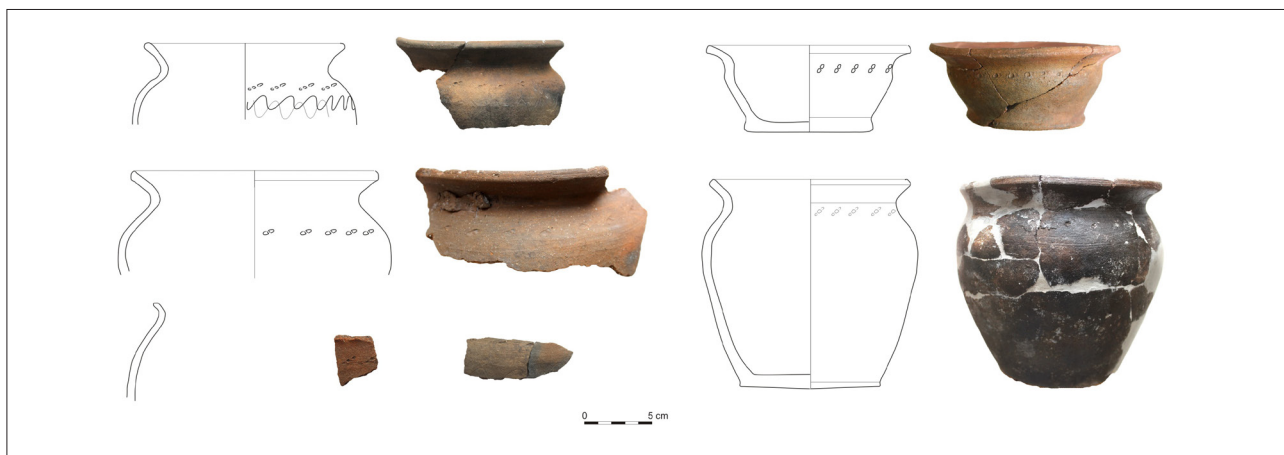
2. bogrács, szájmérő: 34 cm; magasság: 56 cm (?); szín: vöröses; díszítés: nincs;

3. bogrács, szájmérő: 33 cm; magasság: 61 cm (?); szín: vöröses; díszítés: nincs; megjegyzés: függesztő nélküli pereme egyenetlen;

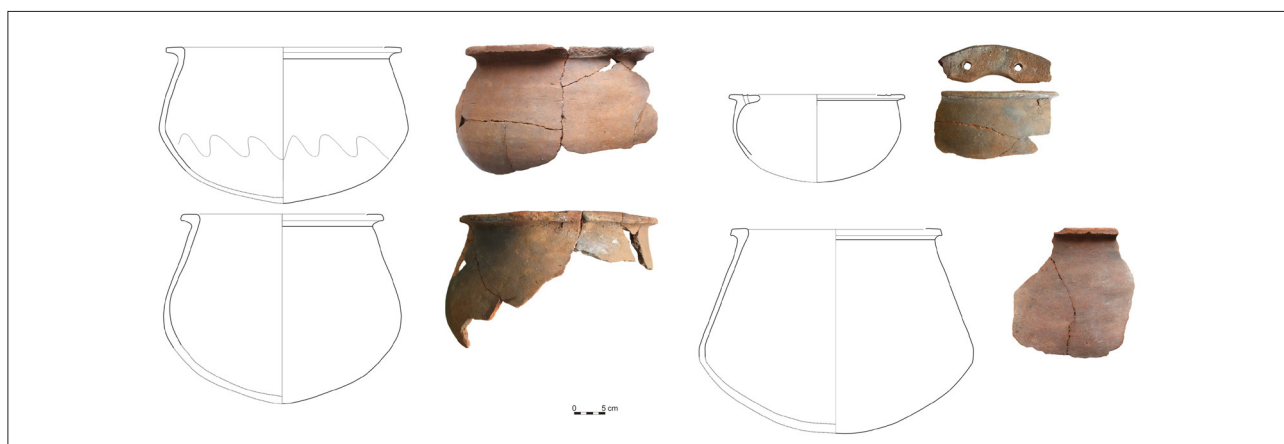
4. bogrács, szájmérő: 36 cm; magasság: 14 cm (?); szín: barnás-vörös; díszítés: hullámvonal;

5. fazék, szájmérő: 14 cm; fenékmérő: 10 cm; magasság: 15 cm; falvastagság: 6-9 mm; szín: feketés; díszítés: fésűvel betűzött pontsor;

6. fazék perem és vállrésze, szájmérő: 14 cm; falvastagság: 6 mm; díszítés: fésűvel betűzött pontsor, hullámvonal;

► 5. kép. A kemence leletei: fazekak és tál (fotó: Botár I.)

► 6. kép. A kemence leletei: bográcsok (fotó: Botár I.)

7. fazék perem és vállrésze, szájátmérő: 18 cm; falvastagság: 5-7 mm; szín: világosbarna-vöröses; díszítés: fésűvel betűzdelte pontsor;

8. tálka, szájátmérő: 15 cm; fenékátmérő: 10 cm; magasság: 6,5 cm; falvastagság: 5-8 mm; szín: barnás-vörös; díszítés: fésűvel betűzdelte pontsor.

A bográcsok esetében kifejezetten különös, hogy egy edény bizonyosan, és egy további nagy valószínűséggel belső fül, függesztő nélkül készült (a perem nagy része megmaradt). A kemence omladékából nem kerültek elő további füles vagy függesztős peremtöredékek. A belső függesztő nélküli bográcsokról a közelmúltban készült egy áttekintés, a jelek szerint meglehetősen ritka edényformáról van szó.² Úgy tűnik azonban, hogy ez a bográcsforma Csíkban, legalábbis a Fodor-kerti településen a leletanyag egészéhez mérten kifejezetten gyakori, ugyanis az egyik, 2011-ben feltárt Árpád-kori lakóházból már került elő függesztő nélküli töredék.³ A fül nélküli bográcsok erdélyi elterjedése bizonyosan megérne egy önálló vizsgálatot. Amennyiben a csíki előfordulást nem sikerül a későbbiekben további, távolabbi erdélyi lelőhelyekkel is bővíteni, akkor ez akár a helyi edényművesség egyik sajátos jele és így a regionális edényművesség markere is lehet.

A Fodor-kerti 2017/79. számú edényégető kemence keltezéséhez az egyik legfontosabb támpont az edények többségén megjelenő „fésűvel” betűzdelte pontsor. Ez a díszítés ugyanis minden azonosított fazék vállrészén és a tálkán is megtalálható, azaz gelencsérünk és vásárlói kedvelt motívuma lehetett (a bográcsokat nem, vagy csak hullámvonallal díszítették). Annál is inkább, mert a bebökött fésűs díszítés rendszeresen előfordul a korábbi Fodor-kerti ásatások Árpád-kori edénytöredékein.⁴

A betűzdelte díszítéssel ellátott edénytöredékeket analógiák alapján a 11-12. századra keltezhetjük, tudniillik ez a díszítés Erdélyben a 12. század végére teljesen visszaszorult.⁵ Ezt az időrendi besorolást a kemence tűzteréből vett szénminta C14-es elemzése is alátámasztotta. Bár a kalibrált AD periódus meglehetősen szélesre sikeredett, az 1046 és 1219 közötti időszak pontosan illeszkedik a javasolt datáláshoz.⁶ A fentiek alapján a kemence építését és működésének legvalószínűbb idejét a 12. század első felére helyezzük.

Meggyőződésünk, hogy a lelőhelyen további kemencék is lappang(hat)nak, hiszen a lelőhelyen korábbi (11-12. századi) és későbbi (13-14. századi) objektumok, leletek is előkerültek. Jól jellemzi a korszak településeinek kutatási helyzetét, hogy a legutóbbi Árpád-kori edényégető kemencét felgyűjtő összefoglalás szerint a Tiszától keletre nem került elő hasonló objektum.⁷

A csíksomlyói edényégető kemence kapcsán két következtetést emelünk ki. A csíki Árpád-kori kerámia keltezése lényegében azonos a Kárpát-medencei párhuzamokéval, a székelyföldi 11-13. századi edényművesség „archaizálása” régészeti tényekkel nem igazolt. Másrészt, ettől nem függetlenül, a Csíki-medence Árpád-kori lakottsága, ma már a 11-12. század fordulójától bizonyítható több lelőhely leletanyaga és azok független C14-es keltezése alapján is, ideértve a templom körüli temetők használatát is.⁸

Jegyzetek

- ¹ A templomról Botár István, „A csíksomlyói Szent Péter és Pál plébániatemplom régészeti kutatása (2002-2005)” in: *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2007-2008. Humán és természettudományok*, szerk. Murányi János. (Csíkszereda: Csíki Székely Múzeum, 2008), 137-174.; az első Árpád-kori lakóházakról Botár István, „Árpád-kori településrészlet Csíksomlyón,” *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve* 10 (2014): 29-46.; illetve egy nagyobb Árpád-kori gödörről és 14. századi pincéről Botár István, „Anjou-kori pince Csíksomlyón,” *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve* 13-14 (2018), megjelenés előtt.
- ² Takács Miklós és Popity Dániel, „Felfüggesztésre alkalmatlan cserépbográcsok különféle variánsairól,” in *Altum Castrum. A visegrádi Mátyás Király Múzeum füzetek 9. Hadak útján XXII.* szerk. Merva Szabina (Visegrád: Mátyás Király Múzeum, 2017), 393-416.
- ³ Botár, „Árpád-kori településrészlet,” 45. 8/8. kép
- ⁴ Botár, „Árpád-kori településrészlet,” 8/6., 10/6-10. képek, valamint Botár, „Anjou-kori pince,” 7/7. kép.
- ⁵ Botár István, „A Csíki-medence középkori településtörténete I-II.” PhD disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2013, 50-58.; Botár, „Árpád-kori településrészlet,” 33-34.
- ⁶ Ezúton is köszönjük a vizsgálatokat végző dr. Molnár Mihály (Isotoptech Zrt.) és a finanszírozó Hargita Megye Tanácsának segítségét.
- ⁷ Szöllősy Csilla, „Árpád-kori edényégető kemence Seregélyes határában,” *Alba Regia* 43 (2015) 91-104.
- ⁸ Ld. Botár, „A Csíki-medence középkori településtörténete I-II.”, valamint az újabb C14-es eljárással hitelesített telepnymokhoz és templom körüli temetkezésekhez: Botár, „Anjou-kori pince,” illetve Botár István, „Szépvíz a középkorban. Csíkszentmiklós megyéjének középkori történeti vázlata 1562-ig,” in *A határvédelem évszázadai Székelyföldön. Csíkszék és a Gyimesek vidéke*, szerk. Nagy József (Csíkszépvíz: Szépvíz Egyesület, 2018) 74-99.